

Selçuklu Dönemi Eserlerinde Hayvan Sembolleri: Ahlat Müzesi Örneği*

Animal Symbols in the Works of the Seljuk Period; Ahlat Museum Example

Mehmet Yücelⁱ, Şule Sanalⁱⁱ

ⁱDok. Öğrenci., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD.
https://orcid.org/0000-0002-0143-1457

ⁱⁱDoç.Dr., Ondokuz Mayıs Üniversitesi Veteriner Fakültesi, Veteriner Hekimliği Tarihi ve Deontoloji AD.
https://orcid.org/0000-0002-5703-5752

ÖZ

Amaç: Selçuklular zamanında Türk sanatında kullanılan hayvan motiflerinin, dönemin önemli şehirlerinden birisi olan Ahlat'taki örneklerini barındıran Ahlat Müzesindeki eserlerde mevcudiyeti ve bu motiflerin kullanım amaçları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Yöntem: Ahlat Müzesi'nde bulunan hayvan sembolleri değerlendirilmeye alınarak, türlerine göre kategorize edilmiştir. Çeşitli süsleme kompozisyonları ile kullanılan semboller göz önünde bulundurularak, birbirinden farklı olan 42 adet örnek eser incelenmiş; hayvan sembollerinin fotoğrafları çekilmiştir. Ardından sembollerin işlendiği malzemenin cinsi belirlenmiş ve katalog şeklinde ayrı ayrı tanımlanarak çözümlenmesi yapılmıştır.

Bulgular: Ahlat Müzesinde yapılan bu çalışmada, Müze envanterine kayıtlı 42 adet çanak, çömlek, mezar taşı veya çeşitli taş malzeme üzerine işlenmiş 21 kuş, bir koç, iki kaplan, üç balık, bir tavşan, bir ceylan, bir eşek, iki fil, iki at, bir ejder, bir aslan, altı adette tanımlanamayan hayvan olmak üzere 42 adet hayvan figürü tespit edilmiştir.

Sonuç: Sonuç olarak, Selçuklu döneminde Türklerin hayvanları gündelik yaşamda etkili bir biçimde kullandıkları ve bu durumun kültürel aktivitelerine de yansdığı, ayrıca hayvanlara önem verildiği iddia edilebilir.

Anahtar kelimeler: Selçuklu dönemi, Ahlat müzesi, Hayvan sembolleri

ABSTRACT

Purpose: It is aimed to give information about the existence of animal motifs used in Turkish art during the Seljuk period in the works in Ahlat Museum, which houses examples in Ahlat, one of the important cities of the period, and the purpose of use of these motifs.

Method: The animal symbols in the Ahlat Museum were evaluated, categorized according to their types, and the symbols used with various ornamental compositions were considered. 42 sample works were examined and photographs of animal symbols were taken. Then, the type of material on which the symbols were processed was determined, and the analyzed symbols were defined as a catalogue and analysed separately.

Results: In this research carried out in the Ahlat Museum, 21 birds, 1 ram, 2 tigers, 3 fish, 1 rabbit, 1 gazelle, 1 donkey, 2 elephants, 2 horses, 42 animal figures, including 1 dragon, 1 lion, and 6 unidentified animals, were identified.

Conclusion: As a result, it can be argued that during the Seljuk period, the Turks used animals effectively in their daily life, and this situation was reflected in their cultural activities, and animals were also given importance.

Keywords: Seljuk period, Ahlat museum, Animal symbols

*Mersin Üniversitesi Tıp Fakültesi Lokman Hekim Tıp Tarihi ve Folklorik Tıp Dergisi, 2021; 11 (3): 535-545

DOI: 10.31020/mutfd.901682

e-ISSN: 1309-8004, ISSN 1309-761X

Geliş Tarihi – Received: 23 Mart 2021; Kabul Tarihi - Accepted: 18 Temmuz 2021

İletişim - Correspondence Author: Mehmet Yücel <mehmetyucel@yuu.edu.tr>

Giriş

İslâmîyet öncesi Türk kültürü ve sanatında, Gök-Tengri dini, Şamanizm, Budizm ve Maniheizim gibi inançlar önemli etkilerde bulunmuştur. Türkler, evcil hayvanlar kadar vahşi hayvanları da dikkatle gözlemlemişler ve bilinen ilk Hun Devletinden itibaren evcil ve vahşi hayvanları sanatlarına yansıtarak farklı amaçlarla (koruyucu, tılsımlı, süsleyici) çeşitli malzemeler üzerinde değişik karakterlerde yansıtmışlardır. Arslan, kurt, kaplan, boğa, at, kartal, koyun, keçi gibi hayvanların günlük hayatta kullanılan at koşum takımlarına, kılıç kabzalarına, eğerlere, keçe örtülere, halılara işlendiği; mezarlarda motif ve nesne olarak karşımıza çıktığı görülmektedir. Eski Türkler kartal, at, ejderha ve kurt gibi hayvanlara neredeyse kutsal bir anlam yüklemişler; Türk hükümdarları bu hayvanları güçlerinin kaynağı veya sembolü olarak görmüşlerdir. Hun hükümdarı Mete Han'ın kendi soyunu ejderhaya dayandırdığı, Göktürklerin ise "Aşina" diye adlandırılan bir kurttan türediklerine inandıkları bildirilmektedir.^{1,2} Eski Türk uygarlıklarının bulunduğu coğrafyalarda yapılan arkeolojik çalışmalarda ulaşılan kaya üstü tasvirler (Petroglif), dikili, tamgalı ya da tasvirli taşlar, kurganlar, mezarlar, mezarlıklar, türbeler, heykel ya da heykelcikler, ibadet yerleri ve dini ziyaret alanları, şehir kalıntıları, mimari eserler, kullanım ve süs eşyaları ve yazılı eserler incelendiğinde Türklerin hayvan motiflerini hangi amaçla kullandıkları daha iyi anlaşılabilir.³⁻⁵

Türk sanatının İslam medeniyetinde ön plana çıkması yedinci asırda, Abbasiler döneminde başlamakta ve 11. asırda Selçuklular devrinde zirveye ulaşmaktadır. Bu dönemde Türkler Orta Asya'dan getirmiş oldukları tekniklerle, ağaç kalıplar üzerine kabartılı motifleri, mermer tozu ve alçıdan yapılan harca bastırarak elde ettikleri levhaları kullanarak süslü duvar kaplama levhaları yapmışlar; kendilerine özgü meyilli yontma tekniği ile çeşitli bitki ve hayvan motiflerini süslemede kullanmışlardır. İslam ülkelerindeki çömlek, sedef ve cam işçiliği örneklerinin çoğu Türkler tarafından Çin ve Orta Asya sanatından Ortadoğu'ya taşınmıştır. Bugünkü Mısır ve Irak'ta yedinci ve sekizinci asırlarda meydana getirilen sanat eserleri Orta Asya'daki sanat eserleri ile son derece benzerlik ve paralellik göstermektedir.⁶

Bu çalışmada, Selçuklular zamanında Türk sanatında kullanılan hayvan motiflerinin, dönemin önemli şehirlerinden birisi olan Ahlat'taki mevcudiyeti ve bu motiflerin kullanım amaçları hakkında bilgi verilmesi amaçlanmıştır.

Genel bilgiler

Selçuklular 26 Ağustos 1071 tarihinde Malazgirt Savaşı'nda Bizans İmparatorluğu'nu yenilgiye uğratarak Anadolu'yu yurt edinme sürecini başlatmışlardır.⁷⁻⁹

Selçuklular 12. asırda; hem maruz kaldıkları iç karışıklıklar hem de içinde buldukları coğrafyanın jeopolitik durumundan kaynaklanan savaşlardan dolayı sanat âlemine önemli katkıda bulunacak eserler meydana getirememişlerdir. Ancak bu asrın sonuna doğru Selçuklu sultanları ve devlet adamları; İslam dünyası, Doğu Türk Devletleri, Ermenistan ve Bizans İmparatorluğu'nda yaşayan sanat erbabı ve zanaatkarlar için, hükmettikleri Anadolu topraklarını bir cazibe merkezi haline getirmişlerdir. Bu verimli kültür ve sanat ortamında, Anadolu'nun birçok vilayetinde camiler, medreseler, şifahaneler, türbeler, hamamlar, külliyeler, kervansaraylar, köprüler ve kaleler yapılmaya başlanmıştır.¹⁰

Göçebe bir hayat biçimleri varken zamanla yerleşik hayata geçen Türkler, Selçuklu döneminde yerleşik hayatın tüm gerekliliklerini sağlamışlardır. Anadolu'da Türk ahalisinin bir kısmı yerleşik, bir kısmı da konargöçer şekilde yaşamlarını devam ettirmişlerdir. Bu yaşam tarzı tarım uğraşı için çok uygun olmamakla birlikte, hayvancılık için uygun olmuştur. Türkler daha çok koyun, keçi, sığır, deve, at gibi hayvanları beslemişlerdir.¹¹

Göçebe yaşam sürenler geçimlerini hayvancılıkla sağlarken, yerleşik yaşayan kesim ise tarım, el sanatları ve ticaret ile geçimlerini sağlamışlardır.¹² Aynı zamanda kurt, tilki, geyik, ceylan, tavşan gibi hayvanları avlayarak derileri, kürkleri ve etlerinden yararlanmışlardır.¹³

Selçuklularla birlikte Anadolu'da el sanatlarına Türk kültürünün etkisi başlamış ve İslam, İslam öncesi inanışların ve yerli temaların birlikte bütünleştiği şekil ve çalışmalar, kil, taş, ahşap ve madene aktarılmıştır.¹⁴ Selçuklu eserlerinde uygulanan taş yüzey süslemelerin geometrik, bitkisel, sembol, insan ve hayvan figürlerinden meydana geldiği görülmüştür.^{14,15}

Türk kültür ve medeniyetinde siyasal, sosyal ve ekonomik yönden hayvansal sembolere sıkça rastlanmaktadır. Türklerin bozkır medeniyetine sahip olmaları, sembollerinde hayvanları kullanmalarında önemli bir etken olmuştur. Örneğin, 12 Hayvanlı Türk takvimi hayvanların sembol olarak kullanılmasının önemli bir göstergesidir. Hayvanlara anlamlar verilmesi sadece Türklere özgü değildir. Asya toplumlarında; Hititlere ait silindirik mühürlerde geyik, koç, dağ keçisi, inek, boğa, kartal, aslan, maymun, yılan, kaplan, tavşan, balık ve kuş figürlerine rastlanır. Özellikle kartal Hititlerde gökyüzünü temsil eder, Türklere ise egemenliğin ve gücün sembolüdür.¹⁵

Aynı zamanda tarihte eski Türkler tarafından hayvanların veya hayvandan köken alan maddelerin gerek sihirsel gerek sağlık alanında kullanımına sıkça rastlanmaktadır.^{34,35}

Selçuklular döneminde başkentlik yapmış, siyasi ve tarihsel açıdan çok mühim görevler almış bir Oğuz/Türkmen şehri olan Ahlat, Süphan ve Nemrut volkanik dağları arasında Van gölüne bakan düzlükler üzerinde kurulmuştur. Türklerin işgal güzergâhında bulunan bu yer, Anadolu'ya yapılan saldırıların tasarlandığı ve akınlardan geri dönüşlerde de toplanılan bir askeri harekât merkezi ve bununla birlikte Oğuz boylarıyla ilişkili toplumların yerleştiği bir Ortaçağ Selçuklu şehirdir.^{16,17}

Ahlat Müze Müdürlüğü, 1971 yılında hizmet vermeye başlamış, 2014 yılında yeni bir Müze binası yaptırılmıştır. Yeni yapılan müzede Bahçe teşhiri, Fuaye (giriş), Kentsel ve Arkeolojik olmak üzere eserlerin sergilendiği dört salon bulunmaktadır. Bahçe teşhirden İslami döneme ait taş eserler, mimari parçalar, kitabeler, mezar taşları ve küpler sergilenmektedir. Fuaye alanında ise, Ahlat'ın tarihçesi, ilk yerleşim yerlerinden Harabe şehir mağaralarına ait bilgi ve görseller, Akkoyunlu dönemine ait Koç Lahitler ve bilgilendirme tabelaları, küpler ve çeşitli panolar yer almaktadır. Arkeolojik salonda; Kalkolitik dönemden başlayarak Erken Tunç, Orta Tunç, Geç Tunç-Erken Demir, Orta Demir (Urartu), Helenistik dönem, Roma, Doğu Roma, Selçuklu ve Osmanlı dönemlerine ait eserler sergilenmektedir. Kentsel Bellekte ise Flora, Fauna, Malazgirt savaşı, İslami dönem mimari parçalar, Kitabeler, Mezar sandukaları, Taş, Baston ve dokuma işçiliği ile ilgili bilgi ve eserler sergilenmektedir.¹⁷

Gereç ve Yöntem

Bu çalışma Ahlat Kaymakamlığı Müze Müdürlüğü'nden alınan 08.11.2019 tarihli, 41544089-155.03-E.921661 sayılı izin belgesi ile yapılmıştır.

Ahlat Müzesi'nde bulunan hayvan sembolleri değerlendirilmeye alınarak, kendi içerisinde türlerine göre kategorize edildi. Çeşitli süsleme kompozisyonları ile kullanılan semboller göz önünde bulundurularak, birbirinden farklı oldukları düşünülen 42 adet örnek eser incelendi. Araştırma kapsamında ele alınan hayvan sembollerinin ölçüleri alınarak fotoğrafları çekildi. Ardından sembollerin işlendiği malzemenin cinsi belirlendi. İncelenen semboller bir katalog şeklinde ayrı ayrı tanımlanarak çözümlenmesi yapıldı. Türk mitolojisinde önemli bir yeri olan bu sembollerin kullanma ve yaygınlık durumları ortaya konulmaya çalışıldı. Kullanılan sembollerin sanatsal özellikleriyle beraber kullanım amaçları değerlendirilmeye tabi tutuldu.

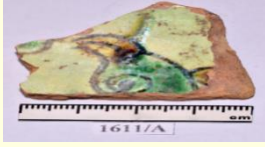
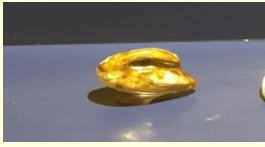

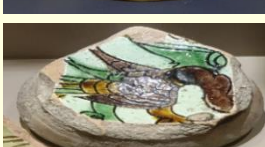

Bulgular

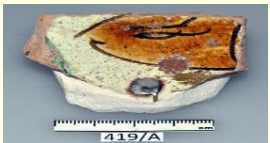
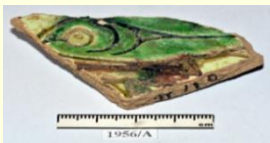

Ahlat müzesinde bulunan hayvan figürlerinden, Selçuklu dönemine (XI-XII. yy arası) ait 42 adet seramik-pişmiş toprak eser, müze envanter bilgileri ile birlikte Tablo 1’de verilmiştir.

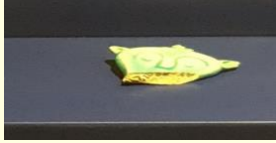

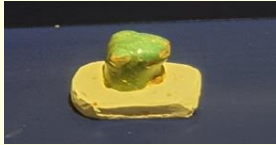

Çalışmada, 21 kuş, altı adet tanımlanamayan hayvan, üç balık, iki fil, iki at, iki kaplan, bir koç, bir tavşan, bir ceylan, bir eşek, bir ejder, bir aslan olmak üzere toplam 42 adet eserde 42 adet figür belirlenmiştir (**Tablo 1**).

Tablo 1. Ahlat Müzesinde Selçuklu Döneminde (XI-XIII. Yy Arası) Bulunan Hayvan Figürleri

Şekil No	Envanter No	Adı	Türü	Ölçü	Tekniği	Resim
1	275	Kuş Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	9,6 x 8 Cm	Sgraffito (kazıma)	
2	285-A	Kuş Kanadı Tasviri	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	10 x 8,7 cm	Sgraffito	
3	424	Kuş Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	8,4 x 7,7 cm	Sgraffito	
4	425	Kuş Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	6,5 x 5,2 cm	Sgraffito	
5	1067	Kuş Pençesi Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	7,8 x 4,8 cm	Sır altı tekniği	
6	1097	Kuş Pençesi Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	7,4 x 4,6 cm	Sgraffito	
7	1119	Kuş Gagası Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	5,7 x 5 cm	Sgraffito	
8	1121	Kuş Figürleri	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	19,2 x 11,6 cm	Sgraffito	
9	1160	Bir Kuş Başı Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	8,1 x 8 cm	Sgraffito	
10	1602	Kuş Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	9,9 x 8,2 cm	Sgraffito	

11	1611	Kuş Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	4 x 3,6 cm	Sgraffitto	
12	1696	Kuş Figürü	Pişmiş Toprak	1,8 x 3,7 cm	Lüster tekniği	
13	1703	Kuş Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş toprak	9,5 x 8 cm	Sgraffitto	
14	1723	Kuş Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş toprak	12,5 x 5,8 cm	Sgraffitto	
15	1959	Kuş Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş toprak	10 x 6,8 cm	Sgraffitto	
16	2011	Kuş Figürü	Pişmiş Toprak	6,8 x 4,9x7 cm	Tek Renk Sırlı	
17	2314	Kuş Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	6,8 x 5 cm	Sgraffitto	
18	2774	Kuş Figürü	Pişmiş Toprak	12,3 x 7,4 cm	Sırsız	
19	2269	Kuş Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	8,2 x 3 cm	Sgraffitto	
20	2012-77a	Kuş Figürü	Seramik Kap Parçası- Pişmiş Toprak	8,2 x 3 cm	Sgraffitto	
21	1044	Kuş Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	9,5 x 5 cm	Sgraffitto	
22	2738	At Figürü	Pişmiş Toprak	7,1 x 3,9 cm	Sırsız	

23	2773	At Başı Figürü	Pişmiş Toprak	5,2 x 4,2 cm	??	
24	1593	Eşek Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	8 x 7,5 cm	Sgraffitto	
25	421	Tavşan Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	8,8 x 4,6 cm	Sgraffitto	
26	389	Kaplan Bıçimli Figür	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	6,6 x 2 cm	Tek renk sırlı	
27	1173	Kaplan Figürü	Pişmiş Toprak	4,7 x 2,4 cm	Sır altı boyama tekniği	
28	2011-18A	Aslan Figürü	Pişmiş Toprak	8 x 1.8 cm	Kalıp ve kazıma tekniği	
29	1162	Ceylan Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	7,1 x 5,5 cm	Sgraffitto	
30	419	Balık Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	5,6 x 5,9 cm	Sır altı tekniği	
31	1956	Balık Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş toprak	6,2 x 3,7 cm	Sgraffitto	
32	1054	Balık Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	7,8 x 4 cm	Sır altı boyama tekniği	
33	1955	Fil Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş toprak	11 x 8,4 cm	Sgraffitto	
34	1072	Fil Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	8,7 x 7,2 cm	Sgraffitto	

35	388	Koç Başlı Figürün	Seramik Parçası- Pişmiş Toprak	8,3 cm	Sırsız	
36	1053	Mitolojik Obje, Ejder?	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	4,9 cm	Turkuaz Sır altı siyah boyama tekniği	
37	1174	Hayvan Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	8,3 x 5,2 cm	Sgraffitto	
38	1175	Hayvan Figürü	Seramik Parçası - Pişmiş Toprak	14 x 6 cm	Sgraffitto	
39	1631	Hayvan Figürü	Pişmiş Toprak	3,9 x 3,8 cm	Kabartma-Baskı Tekniği	
40	2019	Hayvan Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş toprak	3,7 x 5 cm	Tek Renk Sırlı	
41	2073	Hayvan Figürü	Seramik Parçası- Pişmiş toprak	5,1 x 3,4 cm	Tek Renk Sırlı	
42	2074	Hayvan Figürü	Seramiğe Ait Figür - Pişmiş Toprak	3,1 x 3,8 cm	Tek Renk Sırlı	

Tartışma ve Sonuç

Eski Türklerde göçebe yaşam sürülmekte ve hayvanlar da önem taşımaktaydı. Bu hayvanlardan at bazen savaş aracı, bazen sürülerin kontrolü için ve bazen de binek aracı olarak kullanılmaktaydı.³⁵ Bununla birlikte, Ünver'e³⁵ göre eski Türkler gıda maddesi olarak kullanmanın dışında bazı hastalıkların tedavisinde yenilebilir, yenilemeyen bütün hayvanları içeren hayvansal gıdalardan yararlanmış, hayvanların bedenlerinden elde edilen birçok ilaç ya da hayvanların uygun bir yöntemle kullanılmasıyla gerçekleştirilen birçok tedavi yöntemi uygulanmıştır. Eski Türkler hastalıklarla doğadaki bitkilerden, madenlerden ve temel geçim kaynakları olan hayvanların gıdalarından ve uzuvlarından ilaçlar yaparak mücadele etmişlerdir. Bunlara örnek olarak "deve eti ezmesi, kırlangıç eti, geyik tutkalı, bal, süt, et suyu, kırmızı inci, inci suyu, keçi sütü, eşek sütü, yoğurt, keklük, keklük safrası, keçi safrası, tavşan safrası, öküz safrası, balık safrası, kurt safrası, inek tereyağı, tavşan beyni, peynir, koyun sütü, inek boynuzu, koyun boynuzu, kurt kemiği, keklük beyni, kurt dili, yumurta, kunduz hayası, köpek sütü, inek sütü, erkek keçi eti, yılan derisi, köpek tüyü, tavşan tüyü, geyik boynuzu, kırmızı keçi sütü, sülün eti, misk, kirpi derisi, yılan başı incisi" verilebilir.³⁵

İslamiyet öncesi Türklerin inanç sistemi olan Şamanizm’de Kam (özel yeteneğe sahip kişi) hastalıklardan arınmak ve korunmak için tedavi ayinlerinde hastalığı hayvana naklederek kişiyi sağlığına kavuştururdu. Bazen bir kişinin gelecekte hasta olup olamayacağını anlamak için koyun keçi gibi hayvanların bazı organ parçalarından geleceğin yazılı olduğu inancı ile fal bakılmış ve kült sayılan hayvanlara ait kurt dişi, tırnağı, kılı, kemiği; ayı tırnağı, dişi, kartal pençesi gibi parçalar ile onları temsil eden figürler, stilize edilmiş nesnelere de yaygın olarak kullanılmıştır.³⁴ Bu bakış açısı ile eski Türklerde, aşağıda belirtilen hayvanlardan elde edilen maddelerin tedavi uygulamalarında yaygın olarak kullanıldığı söylenebilir.

Türklerde önceden bolluk, kudret, kuvvetin simgesi olarak kabul gören ejderhanın genellikle Çin mitolojisine ve sanatına ait olduğu kabul edilse de, Türk sanatı ve mitolojisinde gök, yer ve su öğelerine bağlı olarak kullanılmıştır. Bereket, su ve yeniden doğumun simgesi sayılan Ejder figürü, Türk hayvan takviminde yıl sembolü olarak da yer almıştır.¹⁸ Bu takvimde Ejder yılları uğurlu ve yararlı, güzel yıllar olarak kabul edilmiştir.¹⁹ Eski Türklerde bazı dönemlerde komşu kültürlerden (Anka, Garuda, Grifon ve Simurg) farklı hayvan motiflerinin kullanıldığı, ayrıca inançla ilgili farklı motiflerin, belli ritüelleri sağlamak için kullanılmasına bağlı, birçok eserde işlendiği görülmektedir.²⁰ Çalışmada saptanan bir adet ejder figürünün de bu kültür ve inanış mirasını yansıttığı söylenebilir. (**Tablo-1, Şekil 36**).

Sembolik olarak uçuş kabiliyetlerinden dolayı kuşların, cennetle yeryüzü arasındaki haberciler olduğuna inanılmıştır. Mitolojide kuzgun, karga, akbaba, gibi kuşlar leş yiyici olduğundan ölüm ile ilişkilendirilmiş; şahin ve kartal gibi avcı kuşlar ise savaş ve savaş tanrılarını; kaz, ördek ve tavuk gibi kuşlar ise hayatı ve yaratılışı temsil etmiştir. Ayrıca baykuş bilgeliği temsil etmiş, bu kuşların yumurta akının dünyayı, sarısının ise güneşi temsil ettiği ifade edilmiştir.²¹ Uygurlar ve Göktürklerde yırtıcı kuşlar padişahların, beylerin simgesi, koruyucu ruh ve adaletin sembolü olarak kullanılmıştır.^{3,22} Türklerde “Gök Tanrı” inancının güçlü olması ile yırtıcı ve kuvvetli kuşları simge olarak seçmeleri arasında bir bağlantı vardır. Yaradan’ın hamiliği ile yırtıcı kuşların temsil ettiği güç, insanların kendini muhafaza etme içgüdüleri ve güvende hissetmek istemesi ile ilişkilendirilmiştir.²³ Genellikle kuşlar ruh simgesi olarak görülmüştür. Kuşların Şamanın biçiminde görüldüğü, onun koruyucusu olduğu ve cenneti simgelediği düşünülmüştür.³ Yırtıcı olmayan kuşlar, yırtıcılar kadar olmasa da Türk sanatında tasvir etmede ve sembolizmde kullanılmışlardır Tavus kuşları, su kuşları, uçabilen yırtıcı olmayan kuşlarla birlikte tasvirlerde yer almıştır. Bu yırtıcı olmayan kuşlar, yırtıcılar kadar olmasa da Türk sanatında tasvir etmede ve sembolizmde kullanılmışlardır. Eski Türklerde “Ku” hem ruhun göçmesini hem de uçmak ile ilişkilendirilerek cenneti belirtir. Bu yırtıcı olmayan kuşlardan kaz, karga, baykuş, kuğu eski Türklerde Şamanların en çok kullandıkları hayvanlardır. Yaradılış destanlarında kaz, balıkçıl, kuğu gibi kuşlara ciddi anlamlar yüklenmiştir. Bu kuşlar Orta Asya ve Çin sembolizminde kutsal kabul edilirdi. Bıldırcına kahramanlık ve cesaret; Sülün’e güzellik ve iyi şans; Saksığana faydalı bilgi ve haber; Turna’ya ölümsüzlük, kudret, varlık ve uzun yaşama; Ördeğe bolluk, bereket ve mutluluk; Tavus kuşuna ün ve saygınlık; Güvercine uzun ömür; Kaza erkeklik ve yiğitlik gibi anlamlar vermişlerdir. Bülbül ise aşkın ve sevdanın sembolü olmuştur. Divan-ı Lügat-ti Türk’teki gibi, çoğu beyliklerde kuşlar talih sembolü olarak kullanılmıştır.²⁴ Güvercin sembolü; Tevrat’ta zikr edilen Nuh peygamberin gemisinden uçurduğu güvercinin ağzında tuttuğu zeytin dalı ile geri dönmesi, insanlar için barışın timsali olmuş ve bununla anılmıştır.²⁵ Mitolojide ise güvercinin, günahsız insanların ruhu olduğu düşünülmüştür. Eski Mısır’da güvercinin her yöne uçurulmasının, bölgeye ve tanrılara iyi ve güzel haberler getireceğine inanılmıştır.²⁶ Tavus Kuşu sembolü, askeri mimari hariç bütün mimari süslemelerde yer alan Tavus kuşları, sonsuz hayatın ve cennetin simgesi olarak kullanılmıştır.²⁷ Ördek sembolü, av hayvanı olarak tasvirlerde kullanılmış, Selçuklular döneminde saraylarda sıklıkla kullanılmıştır. Ördekle beraber kullanılan nar motifi bolluk ve bereketi yansıtmıştır.¹⁵ Bu kapsamda Ahlat müzesi envanterinde bulunan yirmi bir adet kuş figürü veya kuşun bir bölümüne ait olduğu düşünülen eser parçalarının mitoloji ve dini inanışlardaki kuşlarla ilgili düşünce zenginliğini yansıttığı iddia edilebilir (**Tablo-1, Şekil 1-21**).

At sembolü; Türklerin hayvanlarla alakalı görüş ve öğretilerini, göçebe bozkır yaşam şekilleri ve kültürleri biçimlendirmiştir. Bu yaşam biçimlerinin başlıca unsurunun at olması, Türklerin ona çok önem vermelerine neden olmuştur. Türklerin eski inançlarından Şamanizm’de at, Şaman’ın gökyüzüne çıkacağı bineği ve kurban edilecek hayvan olarak önemli bir yer tutmuştur.³ Antik dönemde olduğu gibi Orta Çağ ve sonraki dönemlerde de at krallığın (makamın) gücünün bir sembolü olmuştur. Selçuklu dönemi saray tasvirlerinde, kral çoğunlukla onu hazır bekleyen atıyla beraber, görkemli kıyafetleri ile makamında otururken gösterilmiştir.²⁸ At sürüleri zenginliği çağrıştırdığı gibi, tek başına da savaşçının savaşta başyardımcısı olduğundan güç ve kudretin simgesi olmuştur.²⁹ Çalışmamızda saptanan Selçuklu dönemine ait iki adet at ve bir adet eşek figürünün, dönemin gündelik yaşamında atın önemli bir yer tuttuğunu gösterdiği söylenebilir (**Tablo 1, Şekil 22-24**).

Tavşan, Göktürkler’ de av hayvanı olduğundan şans getireceğine inanılmış, bolluk ve bereketin timsali olmuştur. Türkler’ de İslamiyet’ten sonra bereket, bolluk; uyanıklığın, kurnazlığın ve bol şansın sembolüdür.³ Selçuklu sanatında tavşan sembolü sekiz köşeli yıldız formu çini ve seramik tabaklar üzerine işlenmiştir.³⁰ Bu çalışmamızda müze envanterinde Selçuklu dönemine ait bir adet tavşan sembolü belirlenmiştir (**Tablo 1, Şekil 25**). Türk mitolojisi ile Çin sanatı ve mitolojisinde kaplan aynı anlama sahiptir. Türklerde kaplanın alplık totemi (Töz) ya da sembolü olması astroloji ile ilgiliydi.²⁹ Türk mitoloji ve sanat takvimlerinde kaplan, “*kaplan yılı*” olarak kullanılmıştır. Türklerde güç ve kahramanlığın simgesidir. Budistler’de kaplan postu, Budizm’in gücünü ve krallığın kudretini simgeleyen bir taht sembolüdür. İslamiyet sonrası Türk sanatında da kaplanın güç ve kahramanlık simgesi olduğunu gösteren minyatürler geniş bir alanda kullanılmıştır.^{3,28} Bu duruma paralel olarak çalışmamız da müze envanterinde iki adet kaplan figürü tespit edilmiştir (**Tablo 1, Şekil 26,27**). Aslan sembolü, gücün, kahramanlığın, dayanıklılığın, savaşın, kudretin ve iyinin kötüyü yenmesinin simgesi olmuştur.^{3,25} Aslanın yelesi ve postu yiğitliğin sembolü olarak kullanılmıştır. Çin kaynaklarında bazı Türk krallarının aslanlı tahtta oturduğu yazılmaktadır. Türk sanatında kanatlı aslan betimlemeleri gökyüzüne ait öge olarak İslamiyet’ten sonra da görülmüştür.²⁸ Selçuk dönemi saray mimarisinde, hükümdar panter veya benzer bir varlıkla avlanırken tasvir edilmiştir.^{3,28} Çalışmada Müze envanterinde Selçuklu dönemine ait bir adet Aslan figürüne rastlanmıştır (**Tablo 1, Şekil 28**). Geyik sembolü, Türk mitolojisinde kullanılan eski simgelerden olan geyik, attan önce önemli bir hayvandır. Bu hayvan çok erken zamanlarda tanrıça veya tanrı gibi görülmekteydi. Özellikle ak geyik gökyüzüne dayalı veya doğrudan Tanrı sayılabiliyordu. Al geyik ise olumsuzlukların simgesi olarak görülmekteydi. Türklerde bilge kişilerin bineği ya da onların şekline giren hayvan, göz değmesi veya olumsuzluklara karşı boynuzları kullanılan ve hatta Yörükler tarafından bolluk ve bereketin sembolü olarak da görülen bir hayvandır.²⁴ Türklerde geyik figürü şaman törenlerinde, şaman elbiseleri veya davulları üzerinde sembolik olarak kullanılmıştır. Göktürklerde ise av hayvanı olan geyik hükümdarlığın simgesi olmuştur.³¹ Çalışmada Müze envanterinde Selçuklu dönemine ait bir adet ceylan figürüne rastlanılmıştır (**Tablo 1, Şekil 29**). Vahşi doğada yaşayan bu hayvanların betimlenmesinin, bunların güç simgesi olarak kabul edildiklerinin ifadesi olduğu söylenebilir.

Balık sembolü, Türklerde balık figürü gök gürültüsünün simgesi, göl ve nehir gibi sulak alanlarda yaşayan Türklerde ise bereketin, bolluğun, rahatlığın sembolü olmuştur. Anadolu Selçuklu sanatı ve sonrasında burç sembolü, takvim hayvanı ve gezegen burç hayvanı olarak değişik eserlerde betimlenmiştir.^{31,32} Balık evlilikte mutlu olmanın ve çoğalmanın sembolüdür. Budist mitolojisinde bazı ilahlar balık üzerinde resmediliyordu. Türk ve İslam sanatında da tasvir edilmiş ve Kuran da Yunus’un bir balık tarafından yutulduğu ve sonra kurtuluşu anlatılmıştır.²⁹ Yapılan araştırmada Müze envanterinde Selçuklu dönemi eserleri arasında saptanan üç adet balık figürünün, geçmişten gelen anlamı ile bereket ve mutluluk sembolü olarak ifade edildiği iddia edilebilir (**Tablo 1, Şekil 30-32**).

Fil sembolü, önemli bir Budist simgesi olup yaratılış gereği kuvvetli ve iri karakterlidir. Eski Hint mitolojisinde fil birçok tanrının bineği ve tanrıların büründüğü şekildir. Fil figürüne orta Asya Türk sanatında

rastlanmamaktadır. Türk sanatında fil figürünün bulunmamasının nedeni filin doğal yaşam alanı ve Türklerin inanç sistemi içerisindeki konumuyla açıklanabilir. Fillerin doğal yaşam alanı Afrika ve Hint yarımadasıdır. İnanç yönüyle ele alındığında Şamanist inançta fil figürünün bulunmadığı ve Uygur öncesi Türk toplumlarında yer almadığı gösterilebilir. Ayrıca Türklerin yaşam alanları filin doğal yaşam alanlarıyla uyuşmamaktadır. Bundan dolayı fil figürünün Uygur sanatına yansımalarının kaynağını Budist dininde aramak gerekir. Budizm inancında mukaddes kabul edilen fil Budanın gökyüzünden inerken girdiği şekillerden biridir. Bundan dolayı Budist tapınaklarındaki süslemelerde fil betimlemeleri görülmektedir.³³ Türk İslam devletlerinde büyük bir taht sembolü olmuş ve kahramanlığın, kudretin, kuvvetin ve gösterişin sembolü kabul edilmiştir.²⁴ Çalışmamızda Müze envanterinde Selçuklu dönemi eserleri arasında iki adet fil figürünün, düşünce sisteminde güç ve kahramanlığı betimlediği ifade edilebilir (**Tablo 1, Şekil 33,34**).

Koyun, koç, keçi sembollerinden, Koyun ve bilhassa beyaz koç eski Türklerde Gök tanrıya takdim edilen hayvanlar arasında yer alır. Şamanizm’de kötü ruhlardan korunmak için koyun, keçi gibi hayvanlar ataların ruhlarına kurban edilirlerdi. Hatta koyun 12 hayvanlı Türk takviminin yıl sembollerindedir. Hayvan mücadele sahnelerinde koyun ve dağ keçileri yenilen, yani olumsuz öge olarak kullanılmıştır. Koç ise daha çok atalarının ruhlarını barındırdıkları ongun olarak kullanılmış, güç ve kudret ya da yiğitlik sembolü olmuştur. Dahası bu hayvanlar bazen de hanedan simgesi olarak kullanılmıştır. İslamiyet’ten sonra huzuru, barışı, bolluk ve bereketi de simgelemiştir. Koç ise egemenliğin, güç, kuvvet ve kahramanlığın sembolü olmuştur.^{3,29} Çalışmamızda bulunan koç heykelinin de gücü sembolize ettiği iddia edilebilir (**Tablo 1, Şekil 35**).

Sonuç olarak, çalışmamızın konusu olan Ahlat müzesi envanterine kayıtlı Selçuklu dönemi eserleri içinde bulunan hayvan figürleri, bu canlıların dönemin mitolojisi, dini inanış ve ritüelleri ile sihirsiz tedavi uygulamaları içerisinde yer aldığını göstermektedir. Aynı zamanda bu hayvanların veya imgelerinin gündelik yaşamda etkili bir biçimde kullanılmış olduğunu ve bu durumun hayvanların insanların yaşamıyla olan etkileşimini ifade ettiği ileri sürülebilir.

Bilgi

Yazarlar çıkar çatışması bildirmemektedir.

Makalenin hazırlanmasında müze imkânlarını bizden esirgemeyen ve paylaşan saygıdeğer Müze Müdürü Mikail Ercek ve Müze Araştırmacısı İlhan Kılıç’a, Sanat Tarihçisi Cuma İbrahimoglu’na teşekkür ederiz.

Araştırmacı Katkı Oranı Beyanı

Mehmet Yücel: Fikir/kavram, tasarım, veri toplama veya işleme, analiz veya yorum, kaynak taraması, makalenin yazımı, eleştirel inceleme, kaynak sağlama.

Şule Sanal: Fikir/kavram, tasarım, denetleme/danışmanlık, analiz veya yorum, makalenin yazımı, eleştirel inceleme, kaynak sağlama.

Kaynaklar

1. Çelik S. İslam Öncesi Türk Sanatında Bazı Hayvansal ve Bitkisel Kültür Ögeleri. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İslâm Tarihi ve Sanatları Ana Bilim Dalı Türk-İslâm Sanatları Bilim Dalı, Yüksek Lisans Tezi, Konya: 2007;4-41.
2. Eroğlu T, Çiğdem Kılıç H. Türk inançları ve inanışları. Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi 2005;49:750-770.
3. Çatalbaş R. Türklerde Hayvan Sembolizmi ve Din ilişkisi. Turan Stratejik Araştırmalar Merkezi Dergisi 2011;3(129):49-60.
4. Şimşek Y, Cengiz Alyılmaz. İpek Yolu Kavşağının Ölümsüzlük Eserleri. Dil Araştırmaları Dergisi 2015;16:314-317.
5. Türker F. Altay Türklerinde Avcılıkla İlgili Pratikler ve Efsanelerdeki Yeri. Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi 2018;45:255-267.
6. Akurgal E. İslâm Sanatında Türklerin Rolü. Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Dergisi 2017;2(4):527-533.
7. İbnü’l-Cevzî Abdurrahman. El-Muntazam Fî Târîhi’l-Ümem’de Selçuklular. Çev: Ali Sevim Ankara; TTK; 2014.
8. İbnü’l-Esîr El-Kâmil. Fî’t-Tarih Büyük Selçuklu Devleti Tarihi. Çev: Murat Temelli İstanbul; ARK Yayınları; 2013.
9. İbnü’l-Verdî. Bir Ortaçağ Şairinin Kaleminden Selçuklular. Çev: Mustafa Alican İstanbul; Kronik Yayınları; 2017.

10. Öney G. Anadolu Selçuklu Sanatı. İn: Güzel HC, Çiçek K, Koca S. Editörler. Türkler (Cilt: 7). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; 2002. s.1211-28.
11. Turan R, Kırpık G. Anadolu Selçuklu Dönemi Kervansarayları. İn: Acun H. Editör: Selçuklu Dönemi Türklerde Sosyal ve Ekonomik Hayat. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları; 2007. s.19-45.
12. Doğan Z, Arslan S, Berkman AN. Türkiye’de Tarım Sektörünün İktisadi Gelişimi ve Sorunları: Tarihsel Bir Bakış 2015;8(1):29-41.
13. Baykara T. Türkiye Selçuklu Döneminde Toplum ve Ekonomi. İn: Güzel H.C, Çiçek K, Koca S. Editörler: Türkler (Cilt: 7). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; 2002. s. 323-378.
14. Algan N. Anadolu Selçuklu Dönemi Mimarisi Taş Yüzey Süslemelerinin İncelenmesi ve Seramik Yorumları. Dokuz Eylül Üniversitesi Güzel Sanatlar Enstitüsü, Sanatta Yeterlilik Tezi, İzmir: 2008; s.1-176.
15. Öztürk M.Ü, Arısoy Y. Selçuklu Dönemi Sanatında Hayvan Sembolizmi. İdil Dergisi 2018;7(44):375-381.
16. Yaşa R. Doğu Anadolu’da Bir Türk Kültür Merkezi. Karatekin Edebiyat Fakültesi Dergisi 2013;2(1):15-27.
17. Erçek M, Kılınç Z. Bitlis-Ahlat Müzesi Tanıtım Kitapçığı. I. Baskı, Ahlat/Bitlis, Olcay Ofset Matbaacılık 2016;53-60.
18. Güngör Ö. Türk Mitolojisindeki Kozmik Ejderha figürünün Osmanlı sahası Divanlarındaki İzleri. I. Uluslararası Türk Dünyası Araştırmaları Sempozyumu 2014;1151-54.
19. Arık R. Kubad Abad Selçuklu Saray ve Çinileri. I. Baskı, İstanbul, Türkiye İş Bankası Yayınları; 2000. s. 69-124.
20. Tansu YE, Güvenç B. Eski Türk mitolojisinde hayvan motifleri üzerine düşünceler. Türk Dünyası Araştırmaları 2015;218:1-15.
21. Tanpolat C. Doğu Ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2016; s. 7-14.
22. Çoruhlu Y. Türk Mitolojisinin Ana hatları. I. Baskı, İstanbul: Kocabalı Yayınevi; 2002. s.134-135.
23. Halıcı YG. Gök Tanrı'nın Temsilcileri: Koruyucu Kuşlar. Uluslararası Kıbrıs Üniversitesi Folklor Edebiyat Dergisi 2014;20(77):71-81.
24. Çoruhlu Y. Timurlu Çini ve Seramik Sanatında Hayvan Figürleri. Ölümünün 600. Yılında Emin Timur ve Mirası Uluslararası Sempozyumu 2007;290-292.
25. Tanpolat C. Doğu Ve Batı Kültürlerinde Başlıca Hayvan Mitleri. Işık Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisans Tezi, İstanbul: 2016; s. 7-14.
26. Yılmaz O, Ertuğrul M. Tarihte Güvercin Yetiştiriciliğinin Önemi. HRÜ. Z.F. Dergisi 2012;16(2):1-7.
27. Acioğlu Y. Kubad Abad Sarayı Alçı Buluntuları. Sanat Tarihi Dergisi 2014;23(2):1-11.
28. Özkartal M. Türk Destanlarında Hayvan Sembolizmine Genel Bir Bakış. Milli Folklor Dergisi 2012;24(94):58-71
29. Çoruhlu Y. Türk Mitolojisinin Ana hatları. I. Baskı, İstanbul, Kocabalı Yayınevi; 2000. s.131-154.
30. Ocakoğlu N. Türk Çini Ve Seramiklerinde Kullanılan Hayvan Figürleri ve Giysi Tasarımına Yansıtılması. Kalemşi Türk Sanatları Dergisi 2018;6(13):409-425.
31. Kahraman G. Anadolu Selçuklu Dönemi Çinilerde Kullanılan Hayvan Figürlü Motiflerin İncelenmesi. Beyşehir Kubadabad Sarayı Örneği International Multi Disciplinary Congress of Eurasia, Odessa, International Multidisciplinary Congress of Eurasia Proceedings Book 2016;1:461-70.
32. Acara Eser M. Divriği Kale Kazısı Sırlı Seramiklerinden Kuş ve Balık Figürlü Örnekler. SDÜ Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi 2019;48:41-60.
33. Hergül Ç. Türk Sanatında Deve ve Fil Figürleri. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü III. Genç Bilim Adamları Sempozyumu 2011;1-25.
34. Bayat AL. İslâm Öncesi Orta Asya Türk Dünyasında Tababet, Türkler (Cilt: 3). Ankara: Yeni Türkiye Yayınları; 2002. s. 449-459
35. Rüzgar B. Eski Bozkır Kavimlerinde Tıp ve Sağlık Alanında Üretilen Bilimsel Bilgi (Başlangıçtan Uygur Döneminin Sonuna Kadar). Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi 2019;6(4):420-433